

№т.
С-78

УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

На правах рукопису

СТАХІВСЬКИЙ Сергій Миколайович

ПОКАЗАННЯ СВІДКА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Спеціальність: 12.00.09 — кримінальний процес,
криміналістика і судова експерти-
за

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ—1996

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу Української академії внутрішніх справ.

Наукові керівники — заслужений діяч науки і техніки України, доктор юридичних наук, професор

Дубинський А. Я.;

кандидат юридичних наук, доцент
Смітєнко З. Д.

Офіційні опоненти — заслужений діяч науки і техніки України, доктор юридичних наук, професор

Українська юридична академія

Ісв. №

7261

Грошовий Ю. М.;

кандидат юридичних наук, доцент

Шибіко В. П.

Провідна організація — Інститут держави і права імені В. М. Корецького Національної Академії наук України

Захист дисертації відбудеться «26» лютого 1997 р.
о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.56.01.
при Українській академії внутрішніх справ (252035, м. Київ,
пл. Солом'янська, 1).

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Української академії внутрішніх справ (252035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1).

12 1997 р.

7261

В. І. ЖЕНУНТІЙ.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Проголошення і всенародне підтвердження незалежності України породили необхідність докорінних змін у всіх сферах суспільного життя. Перед творчими силами республіки постало завдання розвитку української Держави, зміцнення її правової системи і правопорядку. Гласність і демократія стають неодмінною умовою діяльності правоохоронних органів, вимагаючи її переосмислення. До числа невідкладних завдань, що вирішуються державою на сучасному етапі, відноситься вдосконалення роботи правоохоронних органів по забезпеченню прав і свобод громадян, їх честі і гідності, швидкого і повного розкриття злочинів.

Важлива роль в досягненні цих завдань відводиться юридичній науці, яка покликана глибоко дослідити актуальні проблеми, що є найбільш значимими для теорії і практики кримінального судочинства. Одну з таких проблем складають питання правового статусу свідка, використання його показань як джерела доказів при розкритті і розслідуванні злочинів.

Свідоцькі показання є досить поширеним джерелом доказової інформації, рідко яка кримінальна справа обходиться без них. Однак в судовій і слідчій практиці існує думка, що свідок лише зобов'язаний з'явитися за викликом, дати правдиві показання, а в разі відмови від дачі показань чи дачі завідомо неправдивих показань - нести кримінальну відповідальність. Таке ставлення нерідко викликає протидію певної частини свідків, які починають ухилятися від виконання своїх громадянських обов'язків.

Права та обов'язки суб'єктів кримінально-процесуальної ді-

7261

яльності, в тому числі й свідків, повинні чітко регламентуватися законом і знаходитись в такому співвідношенні, яке б дозволяло їм активно відстоювати свої права і здійснювати функції без заподіяння шкоди особистим правам інших осіб та інтересам держави.

В той же час, як справедливо вказується в процесуальній літературі, ті права, що їх мають свідки, не дозволяють їм реально захищати свої інтереси під час провадження попереднього розслідування чи судового розгляду. Недостатня відрегульованість процесуального становища свідка зачіпає інтереси багатьох громадян, які надають допомогу правоохоронним органам в боротьбі із злочинністю. Вирішення цієї проблеми вбачається в розширенні прав свідка, наданні йому додаткових гарантій, які б забезпечували охорону його моральних та майнових інтересів.

Слід зазначити, що останнім часом в структурі злочинності домінують кримінальні прояви, які характеризуються агресивністю, жорстокістю та професійною спрямованістю. В судах нерідко виникає необхідність оголошення показань свідків, які вони давали на попередньому слідстві, по тій причині, що ці показання відрізняються від показань в судовому засіданні. Очні ставки між свідками часто викривають їх в неправдивості показань. В слідчих підрозділах республіки збільшується масив кримінальних справ, слідство в яких зупинене на підставі пункту 3 статті 206 КПК України, тобто у зв'язку з невстановленням особи, що скоїла злочин. Частина цих справ не доводиться до судового розгляду саме через дачу свідками неправдивих показань на попередньому слідстві. Однією з гарантій одержання достовірних свідоцьких показань є наявність кримінальної відповідальності свідка за відмову від дачі показань і дачу завідомо неправдивих показань. Проте процедура реалізації відпо-

відальності свідка за невиконання своїх громадянських і правових обов'язків розроблена недостатньо повно і точно, а в ряді позицій - надмірно складна. Це в багатьох випадках призводить до того, що вона взагалі не застосовується. Безкарність у відношенні неправдивих показань та відмови від дачі показань свідка негативно впливає на громадян, які залучаються в цій якості до кримінального процесу, нерідко зводить нанівець зусилля слідства, шкодить правосуддю. Разом з факторами, що спрямовані на правове забезпечення достовірності свідоцьких показань через застосування санкцій до свідків, не менш важливим є знайти й інші шляхи стимулювання участі громадян в кримінальному судочинстві як свідків. Недооцінка ролі свідків, яким доводиться давати показання незважаючи на шантаж, погрози, небезпеку насилля з боку злочинців, згубно впливає на здійснення правосуддя.

Не можна сказати, що дана проблема не привертала уваги науковців. Різні її аспекти висвітлювались в роботах Л.Є. Ароцкера, Р.С. Белкіна, О.М. Васильєва, Ю.М. Грошового, В.Я. Дорохова, А.Я. Дубинського, А.В. Дулова, П.С. Елькінд, Л.М. Карнеєвої, В.В. Леоненка, І.Л. Лузгіна, В.Г. Лукашевича, М.М. Михеєнка, М.І. Порубова, В.А. Попелюшко, Р.Д. Рахунова, В.І. Сміслова, Ф.П. Тарасенка, В.П. Шибіко, М.Л. Якуба та інших вчених. Однак питання, що пов'язані з свідоцькими показаннями, досліджувались або у зв'язку з вирішенням більш широких проблем або під кутом зору окремих аспектів. До того ж, деякі питання, що охоплюються цією проблемою, вивчені недостатньо повно або залишаються дискусійними, а окремі їх складові частини взагалі не розглядались. В той же час, немає спеціального дослідження на дисертаційному рівні, де в комплексі розглядалися б теоретичні і практичні проблеми правового статусу свідка, його пока-

зань у кримінальному процесі. Проведення подібного дослідження, з урахуванням особливостей українського законодавства і практики його застосування, є досить важливим і необхідним ще й у зв'язку з підготовкою нового Кримінально-процесуального кодексу України.

Викладені обставини зумовили вибір теми дисертаційного дослідження і свідчать про його актуальність.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються під час залучення громадян як свідків до кримінального процесу. Предметом дослідження є комплекс проблем, пов'язаних зі статусом свідка та його показаннями у кримінальному судочинстві.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у вивченні теоретичних і практичних кримінально-процесуальних проблем, які пов'язані із статусом свідка та використанням його показань у кримінальному судочинстві, в розробці рекомендацій щодо вдосконалення судової і слідчої практики та чинного законодавства.

З урахуванням сформульованої мети дисертант прагнув вирішити такі завдання: 1) розкрити поняття особи, що виступає як суб'єкт свідоцьких показань; 2) розкрити правовий статус свідка; 3) вивчити стан теоретичних досліджень даної проблеми, розглянути спірні питання і обґрунтувати по них свою позицію; 4) проаналізувати практику застосування чинного законодавства щодо осіб, які залучаються до кримінального процесу як свідки; 5) розкрити поняття та механізм формування свідоцьких показань, показати їх місце і значення серед інших джерел доказів; 6) визначити предмет показань свідка та способи їх одержання; 7) розкрити поняття та шляхи перевірки й оцінки свідоцьких показань; 8) на підставі зробленого дослідження, з урахуванням досягнень юридичної науки та узагаль-

нень судової і слідчої практики внести пропозиції щодо вдосконалення кримінально-процесуального законодавства України, які спрямовані на підвищення ефективності участі свідка у кримінальному процесі.

Методологія і методика дослідження. Методологічною основою дослідження є положення матеріалістичної діалектики, загальної теорії держави і права, наук кримінального права і процесу, криміналістики, теорії інформації та інших.

При підготовці дисертації вивчались і аналізувались літературні джерела, кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство України, країн СНД, багатьох європейських держав, а також США і Великобританії. Предметом вивчення були також накази та інструкції Генерального прокурора і Міністра внутрішніх справ України, постанови Пленуму Верховного Суду республіки.

Поряд з методом діалектичного матеріалізму застосовувались методи історичного, порівняльно-правового, статистичного, конкретно-соціологічного аналізу та інші методи наукового пізнання.

За спеціально розробленими анкетами вивчено 457 кримінальних справ, в тому числі 235, розглянутих судами (з них 107 стосовно свідків, що були засуджені за дачу завідомо неправдивих показань). З проблемних питань дослідження проведене анонімне анкетування 236 практичних працівників, використаний 9-річний досвід роботи дисертанта в органах розслідування МВС України.

Автором спільно з працівниками Головного слідчого управління МВС України аналізувалась практика використання свідочьких показань в ході розкриття та розслідування злочинів.

Одержані в процесі дослідження дані були використані для теоретичних обґрунтувань окремих питань теми і формулювання пропо-

зицій, спрямованих на підвищення ефективності використання свідоцьких показань у кримінальному судочинстві.

Наукова новизна праці полягає насамперед у тому, що вона є першим в Україні монографічним дослідженням, яке присвячене проблемам правового статусу свідка, використанню його показань як джерела доказів у кримінальному процесі. Вперше зроблена спроба розглянути всі ці проблеми в комплексі. Базуючись на наявних узагальненнях попередників, автор зосередив увагу на недостатньо вивчених питаннях, що мають наукове і практичне значення, а також на тих, по яких в теорії і практиці не вироблено єдиної точки зору. Дисертант пропонує свої рішення ряду дискусійних питань, формує пропозиції щодо вдосконалення кримінально-процесуального законодавства та поліпшення практики застосування процесуальних норм щодо суб'єктів свідоцьких показань.

Результати проведеного дослідження знайшли своє втілення в основних положеннях і висновках, які виносяться на захист, зокрема:

- дається нове визначення поняття суб'єкта свідоцьких показань, у відповідності з яким як свідок може бути викликана кожна особа, яка здатна за своїм фізичним і психічним станом правильно сприймати явища, події і давати про них показання, та якій, за припущенням органів розслідування чи суду, відомі обставини, що відносяться до справи;

- обґрунтовується положення, що свідок є повноправним активним учасником процесу, який має не тільки обов'язки, а й цілий ряд прав;

- розроблено механізм і уточнені умови притягнення особи до відповідальності за неналежне виконання свідоцьких обов'язків;

- обґрунтовується необхідність розширення інституту свідочього імунітету в кримінально-процесуальному законодавстві України;

- уточнені визначення поняття доказів та їх процесуальних джерел;

- визначено предмет показань свідка, до якого належать будь-які обставини, що мають значення для встановлення істини та правильного вирішення кримінальної справи;

- запропоновано нову класифікацію стадій формування свідочьких показань, розкрито механізм формування показань, способи їх одержання;

- вироблені вимоги до перевірки й оцінки свідочьких показань;

- зформульовані пропозиції щодо вдосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства України та підвищення ефективності використання свідочьких показань у кримінальному судочинстві.

Теоретичне і практичне значення одержаних автором результатів полягає: у сфері науково-дослідній - матеріали дисертації можуть бути використані в процесі подальших розробок проблем теорії доказів; у плані нормотворчої діяльності - при підготовці окремих глав проекту нового Кримінально-процесуального кодексу України; у правозастосовній діяльності - розроблені рекомендації мають за мету вдосконалення практики застосування закону судовими, слідчими та іншими працівниками правоохоронних органів; в навчальному процесі - положення і висновки дисертації можуть бути використані при підготовці посібників, у викладанні курсу кримінального процесу, в науково-дослідній роботі слухачів.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні положення дисертації, теоретичні і практичні висновки знайшли

своє відображення в трьох навчальних та практичних посібниках, п'яти наукових публікаціях. Дисертантом також підготовлені і внесені на розгляд Комісії з питань правопорядку і боротьби із злочинністю Верховної Ради України пропозиції щодо вдосконалення законодавства, яке регулює статус свідка у кримінальному процесі (див.: Лист Верховної Ради України за N 07-25/932 від 13.10.93р.).

За результатами аналізу кримінальних справ, що вивчались в процесі дослідження, виявлені та узагальнені найбільш типові помилки і недоліки, що допускаються слідчими працівниками при залученні громадян до кримінального процесу як свідків. Підготовлені рекомендації практичного характеру щодо запобігання таких помилок та більш ефективного використання свідочьких показань в ході розкриття і розслідування злочинів (див.: Лист Головного слідчого управління МВС України за N 15/1958 від 5.04.93 р.).

Одержані автором результати дослідження використовуються у навчальному процесі Української академії внутрішніх справ при викладанні окремих розділів курсу кримінального процесу.

Структура роботи визначається її метою, завданням і включає в себе вступ, дві глави, які об'єднують 8 параграфів, висновки і пропозиції, список використаної літератури та додатки.

З М І С Т Р О Б О Т И

У Вступі обґрунтовується вибір теми, її актуальність, рівень опрацювання, визначаються мета і завдання дослідження, його теоретична і практична цінність та наукова новизна, викладаються положення, що виносяться на захист, наводяться дані про апробацію результатів дослідження.

Перша глава - "Свідок у кримінальному процесі" - присвячена дослідженню процесуального становища свідка в різні історичні періоди, його ролі в розкритті і розслідуванні злочинів. Глава складається з трьох параграфів.

В першому параграфі - "Суб'єкти свідоцьких показань" - аналізується процес становлення свідка як учасника судочинства. Розглядаються особливості залучення осіб до кримінального процесу як свідків, починаючи з рабовласницького ладу у Стародавній Греції і до теперішнього часу. Приділяється увага дослідженню законодавства держав, що існували на теренах сучасної України, зокрема, Київської Русі. Відзначається, що основним правовим пам'ятником того часу була Руська Правда (X-XI віки), за якою свідки ділились на декілька категорій - види, послухи і люди. Проте, не дивлячись на такий поділ, яких-небудь істотних відмінностей між цими категоріями свідків у процесуальному відношенні не було.

В роботі виділяються ознаки, які характеризують особу як свідка, та формулюються вимоги, яким він повинен відповідати: а) це має бути лише фізична особа; б) дана особа здатна за своїм фізичним і психічним станом правильно сприймати явища, події та давати про них показання; в) вказана особа, за припущенням органів розслідування чи суду, має відомості, що відносяться до справи. У зв'язку з цим пропонується частину I статті 68 КПК України викласти в такій редакції: "Як свідок може бути викликана кожна особа, яка здатна за своїм фізичним і психічним станом правильно сприймати явища, події і давати про них показання та якій, за припущенням органів розслідування чи суду, відомі обставини, що відносяться до справи".

В дисертації критично проаналізована думка щодо можливості

допиту в судовому засіданні як свідка слідчого, який провадив розслідування у справі, що розглядається даним судом. Автор приходить до думки, що слідчий не може бути носієм свідоцьких показань з приводу обставин, про які він одержав відомості при провадженні у кримінальній справі. Не повинен він виступати як свідок і для підтвердження чи заперечення правильності своїх дій при розслідуванні злочину, оскільки закон не допускає в межах однієї справи можливості поєднання в одній особі правомочності, що пов'язана з проведенням слідчих дій та прийняттям рішень у справі, з обов'язком давати свідоцькі показання. Суд і так має удосталь способів, щоб усунути певні суперечності між доказами, дати їм належну оцінку і прийняти правильне рішення у справі.

Дисертант вважає також не зовсім правильною практику допиту як свідків осіб, у відношенні яких після пред'явлення обвинувачення справа закрита за нереабілітуючими підставами чи виділена в окреме провадження, або осіб, вже засуджених, - щодо дій їх співучасників. На його думку, ставлячи названих осіб в процесуальне становище свідка, слідчий чи суд істотно обмежують їх право на захист, яке у кримінальному судочинстві є одним із інститутів забезпечення прав і свобод людини. Тому пропонується ст.145 КПК України доповнити частиною шостою такого змісту: "Особа, у відношенні яких після пред'явлення обвинувачення справа закрита за нереабілітуючими підставами чи виділена в окреме провадження, щодо обставин скоєного ними злочину дають показання за правилами допиту обвинуваченого, про що складається протокол згідно з вимогами цієї статті".

А ст.300 КПК України доповнити частиною 4. яку викласти в такій редакції: "Особа, що була засуджена за скоєння злочину, дає

показання щодо обставин цього злочину за правилами допиту підсудного".

До цього часу залишається дискусійним в процесуальній літературі питання про "знаючих" свідків, до яких належать особи, що мають спеціальні знання. Завдяки цим знанням вони краще сприймали певні події чи явища і тому є "особливими" свідками. Автор вважає, що порядок допиту таких осіб цілком вписується в чинне законодавство і не поділяє існуючу точку зору (С. А. Шейфер, Д. А. Калінін) щодо необхідності закріплення в кримінально-процесуальному законі окремої новели стосовно допиту "знаючих" свідків, переліку осіб, які входять до цієї категорії свідків, та включення їх показань до джерел доказів як різновиду свідочьких показань.

В судовій і слідчій практиці нерідко допитується як свідок експерт з метою одержання роз'яснення або доповнення до висновку. На думку дисертанта, така практика є виправданою, тому він пропонує закріпити це в законі, зокрема внести зміни до ст. 201 КПК України, останнє речення в якій викласти в такій редакції: "Допит експерта провадиться за правилами допиту свідка, про що складається протокол". Це ж положення слід внести до ст. 311 КПК України.

Досить поширеною в юридичній літературі є точка зору, згідно з якою осіб, що користуються правом дипломатичної недоторканості, можна залучати до кримінального процесу як свідків тільки за їх згодою чи проханням. Проте в ст. 32 Віденської Конвенції про дипломатичні зносини вказано, що від недоторканості особи може відмовитись також держава, яка її акредитувала. В діючому законодавстві це положення теж не враховано. У зв'язку з цим ст. 3 КПК України слід доповнити частиною четвертою, де вказати: "У відношенні осіб, які володіють правом дипломатичної недоторканості,

процесуальні дії, що передбачені цим Кодексом, проводяться за їх згодою чи проханням або згодою відповідної держави, які одержуються в порядку, визначеному міжнародними угодами та законодавством України".

При розгляді проблем, що пов'язані з свідочьким імунітетом, автор підкреслює, що наявність такого інституту є однією з ознак демократизму в судочинстві, і пропонує розширити його положення в кримінально-процесуальному законодавстві України. Зокрема, внести доповнення до ст. 69 КПК України, де пунктом четвертим вказати, що не можуть бути допитані як свідки "служителі культів - з приводу обставин, які стали їм відомі в результаті сповідання віруючих чи довірені за умовою збереження духовної таємниці".

Крім того, пропонується доповнити КПК України ст. 69-1 "Імунітет свідка", в якій регламентувати порядок використання права на свідочький імунітет та відмови від нього.

Дисертант приходить до висновку, що свідка слід звільнити також від обов'язку відповідати на запитання, які спрямовані на його викриття у скоєнні злочину, і пропонує ст. 167 КПК України доповнити частиною 5 такого змісту: "Свідок вправі відмовитися від відповіді на запитання, які викривають його у вчиненні злочину". Запровадження цієї норми було б однією з гарантій проти самообвинувачення свідка.

В роботі досліджуються особливості залучення до кримінального процесу як свідків осіб, що у зв'язку з їх професійною діяльністю мають доступ до таємниць особистого життя громадян (нотаріуси, працівники медичних установ, засобів зв'язку тощо). Автор не поділяє існуючу серед науковців думку (Л. І. Астанова), що вказані особи вправі відмовитись від дачі показань. Не погоджується він

також і з точкою зору, згідно з якою медичні працівники можуть бути допитані лише з дозволу керівника медичної установи і в межах, ним встановлених (В. І. Смилов).

Дисертант вважає, що особи, які в силу своїх службових обов'язків мають доступ до таємниць особистого життя громадян, можуть бути допитані як свідки з приводу цих таємниць, але у виняткових випадках і лише при наявності юридичних та фактичних підстав. Юридичною підставою є наявність порушеної кримінальної справи. Фактичних підстав може бути дві: а) відомості, з приводу яких допитується особа, повинні мати безпосереднє відношення до предмета доказування; б) неповідомлення про обставини, що є предметом допиту, може ускладнити процес встановлення істини у кримінальній справі.

Пропонується також внести зміни до чинного законодавства щодо порядку допиту осіб, які володіють державною, службовою чи комерційною таємницею. Допит таких осіб може провадитись тільки після погодження з керівниками відповідних установ, організацій чи фірм.

В другому параграфі - "Права та обов'язки свідка" - відзначається, що статус суб'єктів свідоцьких показань в кримінально-процесуальному законодавстві чітко не визначений. КПК України містить статтю лише про обов'язки свідка. Разом з тим, в різних розділах Кодексу зафіксовані і певні права, якими може користуватися свідок. Проте, як свідчить слідча та судова практика, наявні права не дозволяють свідкові реально захищати свої інтереси під час провадження попереднього слідства і судового розгляду. Вирішення цієї проблеми вбачається у розширенні прав свідків, наданні їм додаткових гарантій, які б забезпечували охорону їх моральних

інтересів, стимулювали найбільшу активність при виконанні громадянських обов'язків.

На думку автора правова регламентація становища свідка буде більш чіткою, а захист прав більш реальним, якщо всі його права і обов'язки звести в одну статтю кримінально-процесуального закону. У зв'язку з цим пропонується ст. 70 КПК України назвати "Права і обов'язки свідка", а частини 1 і 2 цієї статті викласти в такій редакції: "Свідок має право: знати в якій справі він викликаний; давати показання рідною мовою або іншою, якою володіє; користуватися послугами перекладача; формулювати відповіді на запитання на свій розсуд; власноручно записувати свої показання; відмовитися від відповіді на запитання, які спрямовані на викриття його самого чи близьких родичів у скоєнні злочину; використовувати нотатки в тих випадках, коли показання стосуються будь-яких розрахунків чи інших даних, які важко тримати в пам'яті; знайомитися з протоколом кожної слідчої дії, що проведена за його участю, а також протоколом судового засідання в тій частині, де містяться його показання; клопотати про внесення до них змін і доповнень; клопотати про провадження додаткових слідчих дій з метою захисту своїх показань; клопотати про вжиття заходів щодо захисту його і близьких родичів від можливих посягань; оскаржити дії і рішення слідчого, особи, яка провадить дізнання, прокурора і суду, якщо вважає, що ними порушені його права і законні інтереси; вимагати відшкодування витрат, які він поніс у зв'язку з явкою до органів розслідування чи суду.

Свідок зобов'язаний: з'явитися в зазначені місце і час і дати правдиві показання про відомі йому обставини у справі; повідомити про зміну свого місця проживання; засвідчити своїм підписом

протоколи слідчих дій, проведених за його участю; не розголошувати дані попереднього слідства і дізнання без дозволу слідчого, особи, яка провадить дізнання, і прокурора".

Необхідно також внести зміни до ст.ст.167 і 302 КПК України, в яких зазначити вимогу до органів розслідування та суду щодо роз'яснення свідкові його прав і обов'язків перед початком допиту.

В параграфі третьому - "Відповідальність свідка" - розглядаються правові наслідки неналежного виконання свідком своїх обов'язків. Відзначається, що успішна діяльність органів, що ведуть боротьбу із злочинністю і здійснюють правосуддя, в значній мірі залежить від того, наскільки чесно і сумлінно будуть виконувати свій громадянський обов'язок особи, які покликані, згідно з законом, сприяти їм в цьому. До цих осіб належать і свідки. Для того, щоб спонукати суб'єктів свідоцьких показань більш відповідально ставитись до виконання своїх обов'язків, законодавець встановив для них ряд примусових заходів. Одним з таких заходів є привід свідка, який застосовується до нього в разі неявки за викликом без поважної причини. Звертається увага на відсутність в чинному КПК України визначення самого поняття приводу, що породжує його різні тлумачення і негативно впливає на практику здійснення приводів. Тому пропонується змінити редакцію частини другої ст.70 КПК України, де вказати: "Якщо свідок не з'явиться без поважних причин, орган дізнання, слідчий, прокурор або суд вправі застосувати привід - примусове доставлення його через органи внутрішніх справ. Застосування приводу здійснюється в порядку, передбаченому ст.ст.135 і 136 цього Кодексу".

За злісне ухилення свідка від явки до суду чи органів розс-

лідування свідок може бути притягнутий до адміністративної відповідальності згідно з ст.ст.185-3 і 185-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Проте в законодавстві є відсутнім сам механізм притягнення свідка до відповідальності за ці правопорушення. В зв'язку з цим доцільно ст.71 КПК України доповнити частиною 3 такого змісту: "У разі встановлення злісного ухилення свідка від явки до органів розслідування слідчий або особа, яка провадить дізнання, зобов'язані скласти про це протокол, який разом з матеріалами перевірки надсилається до районного (міського) суду за місцем проведення розслідування для притягнення свідка до адміністративної відповідальності.

При встановленні факту злісного ухилення від явки до суду адміністративне покарання накладається безпосередньо судом, що розглядає справу, в якій особа викликана як свідок".

Законодавець встановив для свідка й кримінальну відповідальність - у разі дачі ним завідомо неправдивих показань чи відмови від дачі показань. Проте, як зауважує дисертант, сама процедура реалізації цієї відповідальності є недосконалою та надмірно складною, що нерідко є причиною її незастосування. Так, наприклад, законодавець дозволяє порушення кримінальної справи за дачу завідомо неправдивих показань свідком лише одночасно з постановленням вироку. А як бути у випадку, коли судовий розгляд завершується винесенням ухвали про застосування до неосудного примусових заходів медичного характеру, ухвали або постанови про закриття кримінальної справи чи її повернення для додаткового розслідування? Чи як бути із свідками, які в ході попереднього розслідування дали неправдиві показання, а кримінальна справа на цій же стадії закривається за певними підставами? Необхідно констатувати, що ці

питання чинним законом не врегульовані.

Автор бачить вирішення цієї проблеми у вдосконаленні діючого законодавства і пропонує частину 1 ст. 279 КПК України викласти в такій редакції: "Порушення справи щодо свідка, потерпілого, експерта або перекладача за завідомо неправдиві показання, висновок чи неправильний переклад може мати місце одночасно з постановленням вироку або винесенням ухвали чи постанови".

Крім того, він вважає доцільним доповнити цю статтю частиною третьою такого змісту: "У разі закриття кримінальної справи в ході попереднього розслідування за встановленим фактом завідомо неправдивих показань свідка чи потерпілого, висновку експерта чи неправильного перекладу, зробленого перекладачем в тих же випадках, прокурор, слідчий і орган дізнання порушують кримінальну справу".

А в разі відсутності потреби в провадженні попереднього слідства, слід надати судові право на підставі матеріалів попереднього розслідування та судового розгляду одночасно з винесенням вироку у справі визначити відповідну міру покарання свідкові, який дав завідомо неправдиві показання.

Щодо відмови свідка від дачі показань, то найбільш оптимальним уявляється рішення про поширення на цей вид злочинів протокольної форми досудової підготовки матеріалів, а в разі такої відмови в суді-можливості визначення міри покарання цим же судом.

Друга глава - "Свідоцькі показання у кримінальному процесі" - присвячена розгляду проблем свідоцьких показань як джерела доказів і складається з п'яти параграфів.

В параграфі першому - "Поняття показань свідка та їх місце серед інших джерел доказів" - досліджуються наявні в юридичній

Українська юридична

академія

Інв. №

7261

літературі точки зору щодо визначення поняття свідочьких показань, розглядається це питання з етимологічних позицій. Робиться висновок, що під показаннями свідка слід розуміти повідомлення особи, зроблене в установленому законом порядку органам розслідування чи суду, про відомі їй обставини, які можуть мати значення у справі.

Дисертантом звертається увага також на те, що на сьогоднішній день серед вчених немає єдності щодо визначення як поняття доказів, так і їх джерел. В роботі критично аналізуються "подвійне" розуміння доказів (це і факти, і їх джерела) і "єдине" їх поняття (коли фактичні дані і їх процесуальні джерела становлять нерозривну єдність).

Автор поділяє точку зору тих науковців, які вважають, що докази - це відомості про факти, а їх джерела - це певна процесуальна форма, за допомогою якої відомості про факти залучаються до кримінального процесу. У зв'язку з цим пропонується закріпити в кримінально-процесуальному законі поняття доказів як відомостей про факти, а їх джерел як процесуальних, щоб підкреслити відмінність останніх від матеріальних джерел доказової інформації.

Кожному з джерел доказів, в тому числі і показанням свідка, є притаманними риси, які відрізняють їх одне від одного. Разом з тим, ці специфічні риси не позбавляють їх загальних для усіх джерел доказів властивостей, а навпаки, надають кожному з них характер самостійного джерела доказів. Дисертант розглядає особливості свідочьких показань в порівнянні з іншими джерелами доказів, зокрема показаннями потерпілого, підозрюваного і обвинуваченого.

В параграфі другому - "Предмет свідочьких показань" - зазначається, що в основі показань свідка лежить особисте сприйняття

подій, тих чи інших обставин, що мають значення у кримінальній справі. Свідок може повідомити також про факти, яких особисто не спостерігав, але силу доказів ці відомості будуть мати лише тоді, коли він вкаже джерело поінформованості.

Автор не поділяє існуючу в процесуальній літературі точку зору, згідно з якою до предмета показань свідка входять лише відомі йому фактичні дані (М.Л.Якуб), і вважає, що суди слід віднести також доводи, судження свідка. Останні є необхідним компонентом свідоцьких показань і виключення їх із змісту цих показань є вимогою нездійсненою. Адже прогалини в сприйнятті та запам'ятовуванні свідок компенсує, нерідко сам того не усвідомлюючи, шляхом власних суджень чи доводів. Звичайно, ці судження не можуть бути покладені в основу висновків у справі, але здатні реально вплинути на процес пізнання та встановлення істини під час слідства. Таким чином, робиться висновок, що до предмета свідоцьких показань можуть входити будь-які обставини, які мають значення для встановлення істини та правильного вирішення кримінальної справи.

В параграфі третьому - "Формування свідоцьких показань" - відзначається, що з давніх давен вчені намагаються вивчити процес формування показань. Ці прагнення пояснюються як науковим інтересом, так і значною кількістю слідчих і судових помилок, що пов'язані з показаннями свідка. Формування показань - це сукупність складних психологічних процесів, які проходять за активної участі особистості. З метою наукового розгляду явищ, що спостерігаються під час формування показань, ці процеси діляться на певні етапи (стадії).

Дисертант критично аналізує наявні в юридичній літературі

класифікації стадій формування показань і пропонує власну. На його думку, процес формування свідочьких показань включає 5 стадій: сприйняття; запам'ятовування; відтворення; прийом і осмислення одержаної інформації слідчим; трансформація осмисленого в протокольний запис.

В роботі підкреслюється, що знання психічних процесів формування свідочьких показань має велике значення, оскільки допомагає виробити найбільш ефективні тактичні прийоми одержання цих показань, критерії для їх перевірки і оцінки, сприяє попередженню можливих суб'єктивних помилок, підвищує надійність отриманої інформації.

В параграфі четвертому - "Допит як спосіб одержання показань свідка" - зазначається, що допит є однією з найпоширеніших слідчих дій. За його допомогою одержується і перевіряється значна частина інформації, яка є так необхідною для встановлення істини у кримінальній справі. Тому є цілком закономірним постійний інтерес дослідників до проблем допиту в кримінальному процесі. Адже тема ця є невичерпною, оскільки безперервно нагромаджується і узагальнюється практичний матеріал, впроваджуються нові психологічні та науково-організаційні методи проведення допиту.

В дисертації розглядаються питання, пов'язані з підготовкою до допиту свідка (вивчення матеріалів справи; визначення способу виклику свідка; підготовка місця допиту; вивчення спеціальних питань, які є предметом допиту; визначення, кого із третіх осіб необхідно запросити для участі в допиті; складання плану допиту).

Вказуючи, що найбільш поширеним способом виклику свідка є повістка, автор не поділяє позиції окремих науковців, що попередження про можливий привід в разі неявки, яке міститься в повіст-

ці, є не виправданим, оскільки справляє негативний моральний вплив на особистість свідка (А. Ф. Родін). На його думку, таке попередження є лише роз'ясненням норми закону, яке стимулює свідка більш відповідально ставитись до виконання громадянських обов'язків.

При розкритті суті допиту критично аналізується існуюча в процесуальній літературі точка зору про можливість постановки свідкові під час допиту навідних запитань (Л. М. Карнеєва, С. Я. Розенбліт, С. С. Ординський). Дисертант вважає це неприпустимим явищем і пропонує внести доповнення до частини 4 ст. 167 КПК України, де вказати: "Забороняється ставити свідкові запитання, у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді або підказка на неї".

Не підтримуються в роботі й пропозиції окремих вчених щодо застосування в кримінальному процесі (зокрема під час допиту) можливостей інструментальної діагностики емоційної напруженості людини (поліграф), оскільки вона позбавлена об'єктивності.

В п'ятому параграфі - "Перевірка й оцінка свідоцьких показань" - вказується, що в забезпеченні надійності результатів доказування важливе місце посідають перевірка і оцінка доказів та їх процесуальних джерел. Ці два елементи процесу доказування тісно пов'язані між собою, проте не є одним цілим, оскільки мають певні відмінності. Адже перевірка може здійснюватись як за допомогою практичних (слідчих і судових) дій, так і логічним шляхом, за допомогою розумової діяльності. Оцінка є винятково розумовою діяльністю. Тому в роботі не поділяється думка тих вчених, які не розділяють ці два поняття (А. І. Трусов, Л. Т. Ульянова). Не погоджується автор і з В. Д. Арсенєвим, який вважає, що перевірка і оцінка доказів може здійснюватись лише судово-слідчими органами. Там,

де перевірка й оцінка фактичних даних складають лише розумову діяльність. Її суб'єктами можуть бути також обвинувачений, захисник, потерпілий, цивільний позивач і цивільний відповідач. Їх оцінка може тягти за собою важливі юридичні наслідки (витребування додаткових доказів, розгляд справи у касаційній інстанції тощо).

Дисертант звертає увагу на те, що в чинному законодавстві йдеться лише про оцінку доказів і зовсім не згадується про їх процесуальні джерела, а це не зовсім точно, оскільки оцінюються і ті, і інші.

Крім того, відсутність в законі вимоги про перевірку доказів та їх джерел також є певною непослідовністю з боку законодавця. У зв'язку з цим, пропонується ст.67 КПК України назвати: "Перевірка і оцінка доказів та їх процесуальних джерел", а частину 1 цієї статті викласти в такій редакції: "Всі зібрані у справі докази підлягають ретельній, всебічній перевірці особою, яка провадить дізнання, слідчим, прокурором і судом".

Частини 1 і 2 названої статті відповідно слід вважати частинами 2 і 3. При цьому до частини другої необхідно також внести зміни, де вказати: "Суд, прокурор, слідчий і особа, яка провадить дізнання, оцінюють докази та їх процесуальні джерела за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом".

У висновках та пропозиціях автор формулює концептуальні висновки дисертаційного дослідження та пропозиції щодо вдосконалення кримінально-процесуального законодавства України, зокрема, стосовно статусу свідка, механізму притягнення його до відповідаль-

ності за неналежне виконання громадянських обов'язків, одержання свідочьких показань, їх використання в процесі доказування у кримінальній справі.

Основні положення дисертації викладені у таких публікаціях:

1. Збірник задач і завдань з кримінального процесу. Навчальний посібник. - Київ, 1995. - 4 д.а. (у співавторстві з А.Я.Дубинським).

2. Проведення судових експертиз. Довідник. - Київ, 1995. - 3,36 д.а. (у співавторстві з П.Д.Біленчуком, М.Н.Курко).

3. Процесуальні акти попереднього розслідування. Практичний посібник. - Київ, 1995. - 16,8 д.а. (у співавторстві з П.Д.Біленчуком, Ю.І.Крегулом, М.Н.Курко).

4. Гарантії достовірності показань свідка // Проблеми удосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства. Міжвузівський збірник наукових праць. - К., 1993. - 0,3 д.а.

5. Криминалистическая характеристика разбойных нападений // Следственная практика. - Киев, 1994. - 0,7 д.а. (у співавторстві з П.Д.Біленчуком, М.Н.Курко).

6. Щодо предмета показань свідка у кримінальному процесі // Вестник Днепропетровского государственного университета. Правоведение. Выпуск 2. - Днепропетровск, 1995. - 0,3 д.а.

7. Деякі проблеми правового статусу свідка // Актуальні проблеми розслідування злочинів в сучасних умовах: тактика, методика, інформаційне забезпечення. - Київ, 1996. - 0,4 д.а.

8. Розширення інституту імунітету свідка - нагальна потреба часу // Концепція розвитку законодавства України. Матеріали науково-практичної конференції. - Київ, 1996. - 0,4 д.а.

Stakhovskiy S. N.

Witness' evidence as the origin of proofs
in criminal procedure.

The Law Candidate theses, speciality 12.00.09 - criminal
procedure, criminalistics, court expertize.

The Ukrainian Academy of Affairs.

Kyiv, 1996. Manuscript.

The thesis contains a number of theoretical and practical questions connected with the position of a witness in criminal procedure, using his/her statements as the origin of proofs at investigation of crimes. The questions of involving persons as witnesses into court procedure, the questions of witnesses, the institution of witness immunity, responsibility of witnesses for improper performance of their duties are studied in the research.

The notion of witness' evidences their subject, mechanism of the their formation, the ways of their attaining, justification and evaluation are explained.

Key words: witness, cross-examination, evidence, proof, origin of proofs.

Стаховский С. Н.

Показания свидетеля как источник доказательств
в уголовном процессе.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических
наук по специальности 12.00.09 - уголовный процесс,

криминалистика, судебная экспертиза.

Украинская академия внутренних дел.

Киев, 1996. Рукопись.

Диссертация содержит комплекс теоретических и практических вопросов, связанных со статусом свидетеля в уголовном процессе, использованием его показаний как источника доказательств при расследовании преступлений. В работе исследуются проблемные вопросы вовлечения лиц в уголовное судопроизводство в качестве свидетелей, расширения института свидетельского иммунитета, ответственности свидетелей за ненадлежащее выполнение своих обязанностей. Раскрывается понятие свидетельских показаний, их предмет, механизм формирования, способы получения, проверки и оценки.

Ключові слова: свідок, допит, показання, доказ, джерело доказів.

282002, м. Тернопіль, вул. Довга, 21. Т-во з обмеженої відповідальністю «Поліграфіст». Зам. № 2198. Тираж 120 прим.